

Avrupa Konseyi

Avrupa İşkencenin ve İnsanlıkdışı veya Onurkırıcı
Muamelenin veya Cezanın Önlenmesi Komitesi
(AİÖK)

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Strasbourg, 15 Aralık 2015

CPT/Inf (2015) 44

Ceza infaz kurumlarında mahkum başına düşen yaşam alanı: CPT standartları

Ceza infaz kurumlarında kişisel yaşam alanına dair asgari CPT standardı:

- tek kişilik oda için 6m² yaşam alanı
+ sıhhi imkânlar [tuvalet/banyo]
- çok kişilik odada mahkum başına 4m² yaşam alanı
+ tamamen bölünmüş tuvalet/banyo
- oda duvarları arasında en az 2m
- oda zemini ile tavanı arasında en az 2.5m

Giriş

1. CPT 1990'lı yıllardan beri bir mahkuma kaldığı odada sağlanması gereken yaşam alanına dair asgari standartları geliştirmekte ve uygulamaktadır. Bu standartlar çok sayıda CPT ziyaret raporunda sıkça kullanılmakla birlikte bugüne kadar tek bir belgede bir araya getirilmemiştir.
2. Aynı zamanda, özellikle cezaevlerindeki aşırı yoğunluk sorunu ve bunun sonuçları nedeniyle bu standartlara ulusal düzeyde (üye devletlerin cezaevi kurumlarından sorumlu yetkilileri, OPCAT¹ kapsamında oluşturulan ulusal önleme mekanizmaları gibi ulusal tutukluluk izleme birimleri, yerel mahkemeler, STK'lar arasında) ve uluslararası düzeyde giderek artan bir ilgi söz konusudur. Halihazırda, Avrupa Konseyi Penolojik İşbirliği Kurulu (PC-CP) cezaevlerindeki aşırı yoğunluk hakkında resmi bir rapor hazırlamaktadır. Öte yandan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne, bir mahkuma ayrılan yaşam alanının yetersizliği nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 3. Maddesinin ihlal edildiğini iddia eden şikayetler hakkında karar verilmesi için sıkça başvurulmaktadır.
3. CPT bu çerçevede Kasım 2015'te, mahkum başına düşmesi gereken asgari yaşam alanına ilişkin görüşüne ve standartlarına dair net bir açıklama yapmaya karar vermiştir -ki bu belgenin de amacı budur.
4. Bu belgede bahsedilen odalar disiplin, güvenlik tecrit veya tefrik odalarının yanı sıra mahpusların kalması için tasarlanan sıradan odalardır. Bununla birlikte çok kısa süreler için kullanılan bekleme odaları ya da benzer alanlar burada ele alınmamıştır.²

Ceza infaz kurumlarında kişisel yaşam alanı için gerekli asgari standartlar: Genel özellikler

5. CPT izleme etkinlikleri sırasında sık sık cezaevi nüfusunun yoğun olduğu durumlarla karşılaştı. CPT cezaevi nüfusunun yoğun olmasının sonuçlarını ziyaret raporlarında mükerrer bir şekilde vurgulamaktadır: Sıkışık ve sağlığa elverişsiz barınma; hiç mahremiyet olmaması; mevcut personelin kapasitesini ve olanakları aşan talep nedeniyle koğu etkinliklerinin kısıtlanması; sağlık bakım hizmetleri kapasitesinin zorlanması; mahpusların kendi aralarında ve mahpuslarla personel arasında gerilimin ve dolayısıyla da şiddetin artması. CPT mahkum başına düşmesi gereken asgari yaşam alanı sorununun aslında Avrupa Konseyi'ne üye her devletin cezaevine konulan kişilerin onuruna saygılı olma taahhüdü ile bağlantılı olduğunu düşünmektedir.
6. Kişisel yaşam alanına ilişkin asgari standartlar ilk bakışta görüldüğü kadar basit bir mesele değildir. İlk olarak, CPT tarafından kullanılan "asgari yaşam alanı" standartları kurumun türüne göre değişmektedir. Birkaç saatten birkaç güne kadar değişen kısa süreli gözaltı için kullanılan bir polis odası elbette bir psikiyatri kurumundaki hasta odasıyla aynı boyut standartlarına sahip olmak zorunda değildir; ve cezaevi odası da, ister tutuklu ister hükümlü mahkumlar için olsun, tamamen farklı bir konudur.

---

¹ Birleşmiş Milletler İşkenceye Karşı Sözleşmenin Seçmeli Protokolü

² İnsanların özgürlüklerinden mahrum bırakılabilecekleri diğer mekanlardaki (polis karakolları, psikiyatri kurumları, mülteci kampları vb.) yaşam alanı meselesi bu belgenin kapsamında değildir.

7. İkinci olarak söz konusu yerin planlanan doluluk seviyesine (yani tek kişilik bir oda mı veya çok kişilik bir oda mı olduğuna) göre bir ayırım yapılmalıdır. “Çok kişilik oda” teriminin de ayrıca tanımlanması gerekmektedir. Örneğin iki kişilik bir oda, kuşkusuz altı ya da daha fazla kişiyi barındırmak üzere tasarlanmış bir odadan farklıdır. Onlarca ve bazen yüz kadar mahkumu barındıran büyük ölçekli koşullarla³ ilgili olarak CPT’nin sadece mahkum başına düşen yaşam alanı sorunuyla bağlantılı değil böyle bir kavramın kendisine ilişkin temel itirazları var.

CPT 11. Genel Raporu’nda⁴ büyük ölçekli koşullara yerleştirme ilkesinin kendisini eleştirmiştir; genellikle bu tür koşullar mahkumları aşırı sıkışık ve sağlıksız koşullarda barındırmaktadır. CPT bu tür koşullarda mahremiyetin olmamasının yanı sıra gözdağı ve şiddet riskinin yüksek olduğunu ve kurallara uygun personel denetiminin aşırı zor olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca bu tür koşullarda mahpusların tek tek münferit risk ve ihtiyaç değerlendirmesine dayanarak uygun bir şekilde yerleştirilmesi neredeyse imkansız bir iş haline gelmektedir.⁵ Sonuç olarak CPT uzun süredir büyük kapasiteli koşullardan daha küçük yaşam birimlerine doğru bir geçişi savunmaktadır.⁶

8. Üçüncü olarak CPT oda boyutlarını kendi standartları ışığında değerlendirirken mahkumlara sunulan cezaevi rejimini de dikkate almıştır (bakınız aşağıda 21. paragraf).

CPT’nin asgari kişisel yaşam alanı standardı

9. CPT 1990’larda bir mahkuma bir odada sağlanması gereken asgari yaşam alanı için temel bir “pratik kural” standardı geliştirmiştir.

- tek kişilik oda için 6m² yaşam alanı
- çok kişilik oda için mahkum başına 4m² yaşam alanı

10. CPT’nin son yıllarda açıkça belirttiği gibi asgari yaşam alanı standardına oda içindeki banyo ve tuvalet alanı dahil değildir. Sonuç olarak tek kişilik bir oda 6m² olmalı, ayrıca (genellikle 1 m² ila 2 m² tutarında) bir banyo/tuvalet eklentisi bulunmalıdır. Aynı şekilde çok kişilik odalardaki banyo/tuvalet bölümü de kişi başına düşen 4 m² hesabından ayrı tutulmalıdır. Ayrıca bir mahkumdan fazlasını barındıran her odada banyo ve tuvaletler tamamen ayrılmış olmalıdır.

11. Ayrıca CPT mahkumları barındırmak amacıyla kullanılan her odanın duvarları arasında en az 2 m, zemini ile tavanı arasında da en az 2.5 m mesafe olması gerektiğini düşünmektedir.

³ Örneğin CPT 1995’te Romanya’da bir cezaevi ziyareti sırasında 88 mahkumun yaklaşık 80 m²’lik bir koşutta tutulduğunu tespit etti; CPT 2009’da Ukrayna’da 114 yataklı 200 m²’lik bir koşunun bulunduğu bir çalışma kolonisini ziyaret etti.

⁴ CPT/Inf (2001) 16, 29. paragraf.

⁵ Bkz., örneğin iki cezaevinde bu tür durumların gözlemlendiği 2013 Yunanistan ziyareti raporu (CPT/Inf (2014) 26, 105. ve 106. paragraflar).

⁶ Bkz., örneğin 2009 Ukrayna ziyareti raporu (CPT/Inf. (2011) 29, 113. paragraf).

Daha yüksek standartları teşvik etme

12. Avrupa Cezaevi Kuralları'nın (2016) 18.5. maddesi “Başkalarıyla aynı koğuşu paylaşmanın tercih edilebilir olması dışında mahkumlar normal olarak geceleri tek kişilik odalarda barındırılmalıdır,” der. Aslında birçok Avrupa Konseyi ülkesinde mahkumlara genellikle 7.5 m² ile 9.5m² arasında değişen tek kişilik odalar verilir. CPT 6m²'den küçük (banyo/tuvalet hariç) tek kişilik odaların ya hizmetten kaldırılması ya da yeterli yaşam alanını sağlamak üzere genişletilmesi gerektiğini sürekli olarak belirtmektedir.

13. CPT 4m²'lik yaşam alanı standardını belirlerken aklında bir yandan birçok batı Avrupa ülkesinde gözlemlenen, aslında tek kişi için tasarlanan 8 ila 9m²'lik odalarda kalacak kişi sayısını ikiye çıkarma eğilimi, diğer yandan ise birçok orta ve doğu Avrupa ülkesindeki cezaevi kurumlarında (çalışma kolonilerinde) büyük kapasiteli koğuşların varlığı vardı.

14. Her ne kadar CPT “çok kişilik” terimini hiçbir zaman açıkça tanımlamadıysa da ziyaret raporlarının analizi, iki ila dört kişilik odaların zımnen bu nosyon altında toplandığını göstermektedir.⁷ Sonuçta CPT 8m²'lik odaların iki mahkum için, 12 m²'lik odaların 3 mahkum için ve 16 m²'lik odaların 4 mahkum için kabul edilebilir olduğunu düzenli olarak belirtmiştir. Bununla birlikte CPT göz ardı edilemeyecek kadar çok vakada da 8m²'lik (ya da 8 ila 9m²) odaların “tercihen” (Slovenya, 2006; Macaristan, 2013) veya “*idéalement*” [ideal olarak] (Belçika, 2009) sadece bir mahkumu barındırması gerektiğini; ya da “bir mahkumun yalnız kalmasının tavsiye edilmediği durumlar dışında birden fazla mahkumu barındırmamak üzere kullanılması” gerektiğini (Birleşik Krallık, 2003) de belirtmiştir. Komite 2011 Hollanda ziyareti hakkındaki raporda, 8 ve 10m² arasında değişen çift kişilik odalarda barınmanın mahkumlar açısından “sıkıntısız olmadığını” belirtmiş ve 2011 İrlanda ziyaretiyle ilişkin raporunda “8m²'lik odalara iki mahkum yerleştirmekten mümkün olduğu kadar kaçınmak için çaba sarf edilmesini” tavsiye etmiştir.

15. Yukarıda bahsedilen örnekler açıkça mahkum başına 4m² standardının az sayıda kişinin kaldığı odalar söz konusu olduğunda hâlâ sıkışık koşullara yol açabildiğini belirtmektedirler. Aslında tek kişilik bir odada kalan bir mahkuma sağlanması gereken asgari yaşam alanının 6m² olması, 8 m²'lik bir odanın iki mahkum için tatmin edici yaşam alanı sağlayacağı anlamına gelmemektedir. CPT'nin görüşüne göre bundan daha fazla yaşam alanı için en azından gayret göstermek isabetli olacaktır. Sonuçta 4 m² *asgari* bir standarttır.

16. Bu nedenlerle CPT, dört mahkuma kadar olan çok kişilik odalarda, tek kişilik oda için geçerli olan 6m²'lik asgari yaşam alanına her ilave mahkum için 4m² ekleyerek, *arzulanan* bir standardı teşvik etmeye karar vermiştir:

- 2 mahkum: en az 10m² (6m² + 4m²) yaşam alanı + banyo ve tuvalet
- 3 mahkum: en az 14m² (6m² + 8m²) yaşam alanı + banyo ve tuvalet
- 4 mahkum: en az 18 m² (6m² + 12m²) yaşam alanı + banyo ve tuvalet

17. Bir başka deyişle 8 ila 9m²'lik bir odada birden fazla mahkumu, 12m²'lik bir odada ikiden fazla mahkumu tutmamak makbul olacaktır.

18. CPT Avrupa Konseyi'ne üye devletleri özellikle yeni cezaevleri inşa ederken bu yüksek standartları uygulamaya teşvik etmektedir.

⁷ Bkz., örneğin 2013 Polonya ziyaretiyle ilişkin rapor (CPT/Inf. (2014) 21, 49. paragraf)

İnsanlık dışı ve onur kırıcı muameleye karşı asgari standartlar: Ayrım yapma gereği

19. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne, odaları çok sayıda mahkum arkadaşlarıyla paylaştıkları için kendilerine çok az yaşam alanı kalan mahkumlardan insanlık dışı veya onu kırıcı koşullarda tutuldukları iddiasıyla giderek artan sayıda şikayet başvurusu gelmektedir. Mahkeme hükümlerinde, mahkumları kişi başına çok kısıtlı bir yaşam alanı sunan (genellikle 4m²'den az) odalarda tutmanın AİHS'nin (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) 3. maddesini ihlal edip etmediğine karar vermek zorundadır.

20. Önleyici bir izleme birimi olan CPT'nin rolü farklıdır. Belirli bir durumun AİHS'nin 3. Maddesi kapsamında insanlık dışı ya da onur kırıcı muamele ya da ceza sayılıp sayılmayacağını belirlemek CPT'nin sorumluluğu değildir.⁸ Bununla birlikte CPT ziyaretleri sırasında inanılmaz ve bir ziyaret raporunda da belirtildiği gibi "uygar bir topluma hakaret" sayılabilecek cezaevi koşullarıyla karşılaşmıştır. Bu nedenle birçok ziyaret raporunda aşırı kalabalık cezaevlerinde gözlenen koşulların "insanlık dışı ve onur kırıcı muamele" sayılabileceğini belirtmiştir.

21. CPT hiçbir zaman oda boyutu standartlarının mutlak olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünmemiştir. Bir başka deyişle CPT, özellikle mahpusların her gün önemli miktarda bir vakti oda dışında geçirebilmeleri (atölyelerde, sınıflarda veya diğer aktivitelerde) gibi hafifletici faktörler bulunduğu sürece, asgari standartlarından küçük bir sapmanın otomatik olarak söz konusu mahkum(lar)ın insanlık dışı ve onur kırıcı muamele gördükleri anlamına gelebileceği görüşünü benimsememektedir. Bununla birlikte CPT böyle durumlarda bile hâlâ asgari standarda bağlı kalınmasını tavsiye etmektedir.

22. Diğer yandan Komite için alıkonma koşullarının insanlık dışı ve onur kırıcı muamele olarak sayılması için odaların aşırı kalabalık olması ya da birçok vakada olduğu gibi, bütün mahkumlar için yeterli sayıda yatak olmaması, yetersiz hijyen, parazit salgını, yetersiz havalandırma, ısıtma ya da aydınlatma, odada tuvalet/banyonun bulunmaması ve doğal ihtiyaçlar için kova ya da şişe kullanılması gibi birçok olumsuz unsur bir arada bulundurulması gerekmektedir. Aslında bir alıkoyma merkezinin hem aşırı kalabalık olma hem de iyi havalandırılma, temiz olma ve yeterli sayıda yatak bulundurma ihtimali oldukça düşüktür. Dolayısıyla CPT'nin sadece yetersiz yaşam alanına atıfta bulunmak yerine sıklıkla ağır tutukluluk şartlarını oluşturan faktörleri sayması şaşırtıcı değildir. Ayrıca CPT –her vakada olmasa da- özel bir durumu değerlendirirken koşullarla doğrudan doğruya bağlantısı olmayan başka faktörleri de dikkate almaktadır. Bu faktörler oda dışında az zaman geçirilmesi ve genellikle kötü bir cezaevi rejimi; açık hava egzersizlerinin azaltılması; yakınlarla yıllarca görüşme mahrumiyeti vb. içerir.

23. Bu belgenin sonundaki Ek cezaevinde alıkoyma koşulları değerlendirilirken göz önünde bulundurulması gereken faktörlerin (mahkum başına düşmesi gereken yaşam alanı miktarı dışında) kısmi bir listesini içermektedir.

---

⁸ Bu açıdan bkz. İşkencenin ve Gayriinsani veya Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi'nin 17. (2) maddesi.

Sonuç

24. Bu belge, CPT'nin belirli bir odada mahkum(lar) açısında uyulması gereken asgari yaşam alanı standartlarını açıkça belirterek, uygulayıcılara ve diğer ilgili taraflara kılavuz ilkeler sağlamaya çalışmaktadır. Nihai olarak, belirli bir kişinin, o kişinin kişilik yapısı da dahil olmak üzere bütün faktörleri dikkate alarak AİHS'nin 3. Maddesi çerçevesinde insanlık dışı ve onur kırıcı muamele eşiğine varacak kadar acı çekip çekmediğine karar vermek mahkemelerin işidir. Kişi başına düşen metrekare miktarı, çoğunlukla anlamlı ve belirleyici olmakla birlikte sadece bir faktördür.

25. Mahkumların çok kişilik odalarda kişi başına 4 m²'den az bir alanda bırakıldıkları, ya da 6m²'den (her iki durumda da banyo/tuvalet hariç) küçük tek kişilik odalarda kaldıkları koşullar CPT tarafından sürekli olarak eleştirilmektedir ve yetkililer düzenli olarak tek kişilik odaları genişletmeye (veya hizmetten çıkarmaya) ya da çok kişilik odalarda kalan mahkum sayısını azaltmaya çağrılmaktadır. CPT bu asgari yaşam alanı standartlarının Avrupa Konseyi'ne üye devletlerdeki bütün cezaevi kurumlarında sistematik olarak uygulanacağını ummakta ve giderek daha fazla ülkenin çok kişilik odalarda CPT'nin "arzulan" standartlarını karşılamak için çaba göstereceğini ümit etmektedir.

EK

Cezaevindeki alıkoyma koşulları değerlendirilirken göz önünde bulundurulması gereken diğer faktör örnekleri

Bakım ve temizlik durumu

- Odalar, eşyalar dahil, makul düzeyde bakımlı olmalı ve yaşam alanlarının temiz ve hijyenik tutulması için her türlü çaba sarf edilmelidir.
- Her türlü parazit salgınıyla etkin bir şekilde mücadele edilmelidir..
- Mahkumlara gerekli kişisel hijyen ürünleri ve temizlik malzemeleri tedarik edilmelidir.

Doğal ışığa, havalandırmaya ve ısıtmaya erişim

- Mahkumların kaldığı bütün yerlerin (hem tek kişilik odalar hem de çok kişilik odalar) okumak için yeterli aydınlatmanın yanı sıra doğal ışığa erişiminin olması gerekir.
- Aynı şekilde odaların içindeki havanın sürekli temizlenmesi için yeterli havalandırma da olması gerekir.
- Odalar yeterince ısıtılmalıdır.

Banyo ve tuvaletler

- Her odada en az bir tuvalet ve lavabo olmalıdır. Çok kişilik odalarda banyo ve tuvaletler tamamen ayrılmış olmalıdır (yani tavana kadar).
- Sıhhi imkanların oda içinde olmadığı bazı cezaevlerinde yetkililer mahkumların gerektiğinde tuvalete kolaylıkla erişmelerini sağlamalıdır. Günümüzde Avrupa'da hiçbir mahkum, hem mahkumlar hem de böyle bir prosedürü denetlemek durumunda olan personel açısından küçültücü bir uygulama olan "lazımlık boşaltmak" zorunda kalmamalıdır

Açık hava egzersizi

- CPT her mahkuma günde en az bir saat açık havada egzersiz imkanı tanınması gerektiğini düşünmektedir. Açık hava avluları geniş ve mahkumlara gerçek fiziksel egzersiz yapma (örneğin spor yapma) olanağı tanıyacak şekilde donanımlı olmalıdır; bu avlularda dinlenme olanağı (örneğin bir bank) ve kötü havalarda altına girilecek bir siperlik de olmalıdır.

Belli bir amaca yönelik etkinlikler

- CPT uzun süredir mahkumlara belli bir amaca yönelik çeşitli etkinlik fırsatları (iş, zanaat, eğitim, spor ve eğlence) sunulması gerektiğini tavsiye etmektedir. CPT bu amaçla 1990'lı yıllardan beri –hem tutuklu hem hükümlü- mahkumlar için amacın bu tür etkinliklere katılarak günde sekiz ya da daha fazla saati odalarının dışında geçirmek olması gerektiğini ve hüküm giymiş mahkumlar için bu cezaevi rejiminin daha da uygun olması gerektiğini belirtmektedir.